

УДК 343.9-343.57

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9\(15\)-551-562](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-9(15)-551-562)

Пунда Олександр Олегович доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права, Хмельницький Національний Університет, вул. Інститутська 11, м. Хмельницький, 29016, тел.: (097) 457-64-10, <https://orcid.org/0000-0002-9175-3141>

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОТИДІЇ ЗАЛУЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. Стаття приділена питанням дослідження доктринальних аспектів розширення предмету кримінології у контексті кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів з залученням неповнолітніх осіб. Наголошено, що кримінологія становить систему знань соціально-юридичного та політичного характеру про злочинність та її прояви, причини й умови, а також діяльність у сфері профілактики та протидії кримінальним правопорушенням. Предмет кримінології утворюють чотири елементи: злочинність, причини та умови злочинності, особа злочинця, запобігання злочинності. Підкреслено, що предмет може бути представлений як поєднання загальної та особливої частини. Розширення предмету кримінології відповідає поступальному суспільному розвитку та прогресу соціальних і гуманітарних наук та соціально-економічним особливостям розвитку суспільства. На особливу увагу заслуговує міжнародний напрям у кримінологічній науці та увага до таких злочинів міжнародно-правового характеру як незаконний обіг наркотичних засобів з залученням неповнолітніх осіб. Важливою частиною предмета кримінологічних досліджень сьогодні виступає такий новий напрям у вітчизняних науках кримінального циклу, як аналіз детермінантів та способів залучення неповнолітніх до вчинення кримінальних правопорушень у сфері наркотичних засобів, у тому числі контрабанди наркотичних засобів та незаконного збуту наркотичних засобів в мережі Інтернет. На особливу увагу при цьому має заслуговувати прихована реклама збуту наркотичних засобів в Інтернеті, спрямована на уникнення контролю як з боку провайдерів так і правоохоронних органів. Важливою частиною предмета кримінологічних досліджень виступає такий новий напрям у вітчизняних науках кримінального циклу, як порівняльна та міжнародна кримінологія. Запропоновано доповнити ч. 2 диспозиції ст. 305 КК України

«Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів» словами «...або з залученням неповнолітньої особи...».

Ключові слова: кримінологія, предмет кримінології, детермінанти злочинності, порівняльна кримінологія, наркотичні засоби та речовини, неповнолітні, Інтернет, схиляння, контрабанда, злочини міжнародно-правового характеру.

Punda Oleksandr Olegovych Doctor in the field of Legal Science, professor, professor of the Department of Law, Khmelnytskyi National University, Institute St., 11, Khmelnytsky, 29016, tel.: (097) 457-64-10, <https://orcid.org/0000-0002-9175-3141>

CRIMINAL OFFENSES IN THE FIELD OF DRUG TRAFFIC: THE CRIMINOLOGY AND CRIMINAL-LEGAL ASPECT OF PREVENTING THE INVOLVEMENT OF MINORS

Abstract. The paper is dedicated to issues on research of doctrinal aspects of deployment of the subject of the criminology in the context of criminal offences in the field of drug traffic with involvement of minors. There is emphasized, the criminology is a system of sociological and legal and political knowledge about criminality and its manifestations, causes and conditions, and activities in the field of prevention and counteraction to criminal offences. The subject of the criminology is created by four components. They are criminality, causes and conditions of the criminality, person of the criminal, and prevention to the criminality. There is outlined, the subject can be represented as a composition of the general and specific parts. Deployment of the subject of the criminology corresponds to the progressive social development and to the progress of social and humanitarian sciences, and to the social and economic peculiarities of development of the society. The certain attention should be paid to the international direction in the criminological science and to such crimes of the international-legal character as illegal drug traffic with the involvement of minors. Today, the important part of the subject of criminological researches is a such new direction of domestic sciences of the criminal cycle, as the analysis of determinants and methods of involvement of minors into committing criminal offenses in the field of narcotics, including smuggling of drugs and illegal sale of drugs on the Internet. Especial attention should be paid to hidden advertising of the sale of drugs on the Internet. This advertising is aimed to avoiding control of both providers and law enforcement authorities. The comparative criminology and the international criminology are important part of the subject of the criminological researches. There is suggested to supplement Part 2 of the disposition of Art. 305 of the Criminal Code of Ukraine “Smuggling of narcotic drugs, psychotropic

substances, their analogues or precursors or falsified medicinal products” with the words “...or with the involvement of a minor...”.

Keywords: criminology, subject of the criminology, determinants of the criminality, comparative criminology, narcotics and substances, minors, Internet, inclination, smuggling, crimes of an international legal nature.

Постановка проблеми. Кримінологія – це соціально-юридична наукова дисципліна, яка вивчає злочинність, їх причини, фонові явища, наслідки та способи запобігання. Кримінологія базується на міждисциплінарному підході, використовуючи елементи права, соціології, психології, статистики та інших галузей знань. Підкреслимо, що кримінологія має винятково практичне значення. Кримінологічні знання лягають в основу розробки державної політики з протидії злочинності, а також для планування та впровадження окремих програм з профілактики злочинів. Вона також використовується для аналізу ефективності системи правосуддя та програм реабілітації осіб які вчинили кримінальні правопорушення. Кримінологія органічно взаємопов’язана з матеріальним кримінальним правом та міжнародним кримінальним правом. Одними з ключових теоретичних проблем кримінології як науки є її сутність і місце в системі інших юридичних та суспільних наук, а також її предмет. Ці питання належать до кола традиційних і «вічних», оскільки навряд чи на них можна буде дати остаточну відповідь. Дискусії щодо сутності кримінології та її співвідношення з іншими суспільними та природничими науками тривають уже понад століття. Неоднозначно в науці вирішується і питання про предметне поле кримінології та його складові елементи, зокрема про можливості розширення цього поля за рахунок охоплення нових, ще не вивчених явищ [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми сутності кримінології та її предмета аналізувало чимало українських учених, зокрема, Денисов С. Ф. Тимчук О.Л. [2], Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. [3], Головкін Б. М. [4], Ескрідж К., Бутирський А. [5], Закалюк А. П. [6], Пузиревський М. В. [7], Джужа О. М. [8], Нікітіна Ю. В. [9], Кріцак І. В. [10], Михайленко П.П., Кулик О. Г. [11], Рущенко І. П. [12] та ін.

Водночас, кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії залучення неповнолітніх у сфері обігу наркотичних засобів є предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як: Бурда С. Я. [13], Гладкова Є.О. [14], Данченко К. М. [15], Луцак О. О. [16], Павленко А. В. [17]. Проте, чимало аспектів проблематики залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, актуальною є систематизація наявних теоретико-методологічних підходів кримінології до проблематики контрабанди наркотичних засобів або використання можливостей Інтернету для їх незаконної реклами та збуту.

Мета статті – це дослідження окремих кримінологічних та кримінально-правових аспектів протидії залучення неповнолітніх до вчинення кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів.

Виклад основного матеріалу. Кримінологія вивчає поведінку злочинців, мотиви їхніх дій, а також фактори, що впливають на їхню схильність до протиправної поведінки. Кримінологія є комплексною наукою в тому сенсі, що об'єкти її вивчення відносяться до якісно різних рівнів соціальної реальності – це людина, соціальна група, суспільство загалом. У цьому сенсі її об'єкт збігається з об'єктом пізнання інших соціальних наук, саме тому в кримінології можуть застосовуватися методи політології, психології, історії, соціології та соціальної психології. Б. М. Головкін наголошує, що кримінологія становить систему знань про злочинність та її прояви, а також діяльність у сфері протидії злочинності. Змістом кримінологічної науки є дослідження й оцінка злочинності, тенденцій і закономірностей її утворення, функціонування, розвитку, а також використання цих знань при розробці комплексу заходів та практичних рекомендації щодо протидії злочинності [4]. Таким чином, кримінологія – це теоретико-прикладна наука про злочинність, закономірності її детермінації, прояву та запобігання. Наведене визначення лаконічно відображає сутність кримінології як науки, що досліджує специфічну сферу суспільних відносин [4]. Водночас, у літературних джерелах значного поширення набув підхід до визначення поняття кримінологічної науки шляхом вказування складових її предмета. Більшість учених вважає, із незначними варіаціями, що кримінологія – це комплексна соціолого-правова наука про закономірності злочинності та її проявів, формування особи злочинця та її злочинної поведінки, жертв злочинів, причини та умови злочинності й окремих злочинів, а також пов'язані зі злочинністю соціальні відхилення, форми і методи контролю над злочинністю, шляхи та засоби запобігання їй.

За характером об'єкта, предмета та застосовуваних методів кримінологія належить до розряду емпіричних наук. Кримінологія вивчає не право чи законодавство, а діяльність людей та соціальних спільнот (що особливо важливо для оцінки предмету кримінології в умовах російсько-української війни), тому вона не є суто правовою наукою. Варто наголосити, що кримінології притаманний і політичний контекст. Зрозуміло, що вона входить до дисциплін кримінального циклу, що мають спільну мету – розробку наукових основ діяльності боротьби зі злочинністю. Питання предмета наукового дослідження та методології кримінології неможливо розглядати «відірвано» від суспільно-політичної ситуації та реалій життя українського соціуму. Методологічні проблеми внутрішньо притаманні будь-якій науковій діяльності. Вони лежать в її основі як певні передумови, породжуються і

мають бути вирішені в процесі пізнавальної діяльності. У кримінології й ступінь усвідомлення цих проблем, і їх реальна значущість для конкретних наукових досліджень були суттєво різними на різних етапах розвитку науки. На етапі накопичення та систематизації матеріалу такі проблеми якщо і не виключалися зовсім із процесу дослідження, то, принаймні, не усвідомлювалися як нагальні. Коли ж кримінологія переходить до етапу пояснення та передбачення, на якому вона, власне, і виявляє себе зовні як предметне та соціально значуще явище, методологічні питання вже не можуть ігноруватися та набувають особливої актуальності.

Це зумовлено як логікою розвитку самої науки, потребою у науковому самопізнанні, так і суто практичними завданнями. Від оптимальності вибору напрямів кримінологічного дослідження, від обґрунтованості теоретичних положень залежить дієвість і застосовність практичних заходів, що рекомендуються наукою, і, в кінцевому рахунку, соціальна ефективність кримінології як науки.

Важливим елементом кримінологічних досліджень є сфера вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми у тому числі через їх схилення або втягнення у протиправну діяльність, шляхом застосування умисних та цілеспрямованих дії дорослої особи, пов'язаних із фізичним або психічним неправомірним впливом на неповнолітнього [18]. Однією з сучасних сфер поширення небезпечного впливу на неповнолітніх є поширення вживання наркотичних засобів, одурманюючих речовин та допінгів. Масштаби та динаміка нелегального обігу наркотиків та психотропних речовин, а також великий обсяг їхнього зловживання показують, що дії правоохоронних органів у цьому напрямі останні десятиліття, були недостатньо ефективними. Незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин і пов'язані з ним правопорушення зумовлені суспільними відносинами, які виступають як закономірний наслідок умов соціального життя суспільства. Правопорушення і злочини, породжені негативними явищами, зокрема наркоманією, становлять специфічні факти людської поведінки, в яких відображаються відповідні соціальні умови. Особливо небезпечним наслідком цього явища є так звана наркозлочинність - коли особа вчиняє злочини під впливом наркотиків або заради їх отримання.

Кримінальне законодавство України в цілому адекватно регламентує відповідальність у цій сфері, в тому числі через виділення кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак пов'язаних з залученням неповнолітніх до вчинення кримінальних правопорушень. Зазначені положення закріплені у диспозиціях ч. 2 ст. 307 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (...або із залученням

неповнолітнього.); у ч. 3 ст. 309 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту» (...вчинені із залученням неповнолітнього); у ч. 3 ст. 314 КК України «Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (...вчинені щодо неповнолітнього); у ч. 2 ст. 315 КК України «Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (...або щодо неповнолітнього); ч. 2 ст. 317 КК України «Організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (...або із залученням неповнолітнього). Також кримінальне законодавство містить окремі склади кримінальних правопорушень які диференціюють кримінальну відповідальність винної особи, мова йде про вчинення діяння передбаченого ст. 324 КК України «Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів» та ст. 323 КК України «Спонування неповнолітніх до застосування допінгу» [19]. Кримінальна відповідальність за ці правопорушення відображає міжнародно-правові зобов'язання України, які передбачають обов'язки держав переслідувати осіб, винних у незаконному обігу предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я населення, насамперед наркотичних засобів. Україна є стороною міжнародних договорів, які обов'язують держави боротися з незаконним обігом речовин, що є загрозою для громадського здоров'я, особливо наркотиків. Серед таких договорів - Єдина конвенція 1961 року, Конвенція 1971 року про психотропні речовини та Конвенція ООН 1988 року про боротьбу проти незаконного розповсюдження наркотиків і психотропних речовин [15].

Водночас, поза увагою сучасних дослідників як у сфері кримінології так і у площині кримінального права залишаються проблеми властиві сучасному стану розвитку інформаційного суспільства. Про незаконний збут наркотичних засобів в мережі Інтернет можна дізнатися, наприклад з розміщення реклами або пропозицій придбати наркотики на конкретному сайті мережі Інтернет [13]. Мова йде як про використання можливостей Інтернету для незаконної реклами та збуту неповнолітнім наркотичних та одурманюючих речовин так і про загрозливу тенденцію зростання міжнародного наркотрафіку, що обумовлює віднесення цих кримінальних правопорушень до злочинів міжнародно-правового характеру [20].

Серед кримінологів панує думка, що предмет кримінології утворюють чотири елементи: злочинність, причини та умови злочинності, особа злочинця, запобігання злочинності. Втім, за словами А. П. Закалюка, межі предмета кримінології не є сталими. Вони змінюються відповідно до підвищення рівня розвитку науки, відкриття нових можливостей у справі боротьби зі

злочинністю [6, с.18]. Проте, обмежувати предмет науки лише ними, на його думку, було би помилковим. Розширення предмету кримінології та вихід за межі чотирьох класичних блоків (елементів) відповідає поступальному суспільному розвитку та прогресу соціальних і гуманітарних наук. Перспективним вбачається суттєве розширення предметного поля української кримінології завдяки аналізу широкого кола соціальних девіацій, криміногенних аспектів економіки та глобалізації, соціокультурних аспектів злочинності та протидії їй тощо [1].

Схожі міркування висловлюються й окремими українськими вченими, які значно розширюють предмет кримінології, порівняно із класичним підходом до нього [7, с.175]. Деякі інші вітчизняні науковці до предмету кримінології відносили ще й жертву злочину та соціальні девіації як фонові явища [2, с.5]. Або, наприклад, Кріцак І. В. виділяє духовно-ціннісну концепцію праворозуміння як перспективу розвитку кримінологічної науки та обґрунтовує доцільності вибору нового наукового шляху кримінології [10]. А. П. Закалюк до предмету кримінології відносить власне злочинність як таку, злочини як її діяльнісні прояви, особу злочинця, детермінацію злочинності та її проявів, запобігання злочинності, а також методологію та методику кримінологічних досліджень, кримінологічну інформацію, включно з історією кримінології; також до предмету цієї науки автор відносить так звані фонові явища (алкоголізм, наркоманія, порушення норм суспільної моралі, які сприяють вчиненню злочинів) та віктимологію [6, с.20]. Важливе питання полягає в тому, чи є цей предмет кримінології незмінним і постійним або може змінюватися із часом під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Зрозумілою є стверджувальна відповідь на таке питання. Злочинність є протиприродним, аморальним, бездуховним, антикультурним соціальним явищем. Особливо яскраво це демонструє злочинна поведінка

Так, питання необхідності виокремлення міжнародного напрямку в кримінологічній науці було висвітлено у монографії В. Ф. Антипенка [21]. Автором було доведено, що базуючись на традиційному науковому інструментарії, сформованому з урахуванням потреб національного кримінального права, кримінологія виявилась нездатною охопити своєю дослідницькою увагою глобальні фактори, що утворюють криміногенність у міжнародних взаємодіях. На підставі дослідження матеріалу міжнародно-правової антитерористичної спрямованості показано високий ступінь криміналізації міжнародного середовища та доведено існування особливого предмета та системи специфічних методів, що утворюють самостійний міжнародний напрям у кримінологічній науці [21].

Слід звернути увагу на зростаючий інтерес транснаціональної злочинності до вітчизняного ринку наркотиків, у т. ч. синтетичних, і до

контрабанди наркотиків через Україну в треті країни. Розташування нашої держави в центрі європейського континенту створює у поєднанні з прозорістю її кордонів стимул до ввезення наркотиків з районів традиційного зростання й культивування наркотичних рослин (Киргизія, Таджикистан, Узбекистан) [14]. Контрабанда є одним із найнебезпечніших злочинів у сферах господарської діяльності та суспільного життя. Сучасна контрабанда характеризується збільшенням масштабів і стрімким зростанням обсягів, високим ступенем організованості, технічного забезпечення, регіональними й міжнародними зв'язками. Питання забезпечення митної безпеки України, боротьби з контрабандою наркотиків, зброї та вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, культурних цінностей є пріоритетними в діяльності правоохоронних органів України [17]. На сьогоднішній день однією з негативних тенденцій боротьби з контрабандою є те, що перспективи і можливості судового вирішення кримінальних проваджень даної категорії залишаються невеликими. Так, за даними СБУ, до суду надходить тільки 25 % порушених митними органами кримінальних справ про контрабанду, а отримує покарання - десята частина обвинувачених. Тому контрабанда, набула організованого, витонченого і професійного характеру, пов'язаного у тому числі з активним залученням неповнолітніх [22, 23].

Також в останні роки все активніше заявляє про себе такий новий напрям у вітчизняних науках кримінального циклу, як порівняльна кримінологія. Закономірності його появи та розвитку обумовлені як процесами глобалізації та інтернаціоналізації злочинності, так і встановленням суттєвих регіональних та національних відмінностей у кримінологічній обстановці та методах кримінально-правового впливу на конфліктні суспільні відносини. Порівняльна кримінологія – це галузь кримінологічної науки, яка вивчає кримінологічні явища, їх дослідження, стан та практику соціально-правового реагування на правопорушення у двох і більше країнах з метою оптимізації боротьби зі злочинністю та розвитку міжнародного співробітництва в цій сфері на основі компаративіського підходу. З одного боку, дедалі більшу увагу привертає проблема транснаціональної організованої злочинності, для якої немає кордонів, а характер і способи кримінальної діяльності мають більше схожих рис, ніж відмінностей. З іншого боку, навіть знайомство зі світовою кримінологічною статистикою переконує в наявності різких розбіжностей між показниками злочинності в різних державах. Відомо, що пояснення цих відмінностей, як і процесів інтеграції злочинності, вимагає спеціального дослідження, у результаті важливо отримати інформацію про ті важливі положення боротьби зі злочинністю, які оптимізують діяльність у цьому напрямі.

Висновки. Кримінологія є система знань соціально-юридичного та політичного характеру про злочинність та її прояви, її причини та умови, а також діяльність у сфері профілактики та протидії кримінальним правопорушенням. Предмет кримінології утворюють чотири елементи: злочинність, причини та умови злочинності, особа злочинця, запобігання злочинності. Предмет може бути представлений як поєднання загальної та особливої частини.

На особливу увагу заслуговує міжнародний напрям у кримінологічній науці та увага до таких злочинів міжнародно-правового характеру як незаконний обіг наркотичних засобів з залученням неповнолітніх осіб. Важливою частиною предмета кримінологічних досліджень сьогодні виступає такий новий напрямок у вітчизняних науках кримінального циклу, як аналіз детермінантів та способів залучення неповнолітніх до вчинення кримінальних правопорушень у сфері наркотичних засобів, у тому числі контрабанди наркотичних засобів та незаконного збуту наркотичних засобів в мережі Інтернет. На особливу увагу при цьому має заслуговувати прихована реклама збуту наркотичних засобів в Інтернеті, спрямована на уникнення контролю як з боку провайдерів так і правоохоронних органів.

Водночас, з позицій кримінального права, можна запропонувати доповнити частину 2 диспозиції ст. 305 КК України «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів» словами «...або з залученням неповнолітньої особи...» та викласти ч. 2 ст. 305 у такій редакції «2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з залученням неповнолітньої особи, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах...».

Література:

1. Денисов, С. Ф. Тимчук О.Л. Деякі аспекти сутності та предмета кримінології як науки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). - С. 151-159.
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 295 с.
3. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму: монографія. О.: Фенікс, 2011. 317 с.
4. Головкін Б. М. Поняття, предмет, система кримінології та її завдання на сучасному етапі розвитку. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 59-68.
5. Ескрідж К., Бутирський А. Розвиток кримінології як науки: міждисциплінарний підхід. *Право України*. 2019. № 9. С. 215-226.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн.: Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 424 с.

7. Кримінологічний словник-довідник / авт.-упоряд.: С. Ф. Денисов, М. В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 392 с.
8. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / О. М. Джу́жа [та ін.]; Національна академія внутрішніх справ України. - К. : Атіка, 2003. 400 с.
9. Кримінологія: підручник /за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2018. 416 с.
10. Кри́цак, І. В. Духовно-ціннісна концепція праворозуміння як перспектива розвитку кримінології. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 2. С. 112-119. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.357>. (дата звернення 25.06.2023 р.)
11. Курс кримінології. Загальна частина : підручник : у 2-х кн.: Кн. 1./ О. М. Джу́жа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джу́жи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
12. Ру́щенко І. П. Соціологія злочинності – нова галузь вітчизняної соціології. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 277-284.
13. Гарасим П. С., Кісілюк Е. М. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 48 с.
14. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади протидії наркозлочинам в Україні. Харків. Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. 48 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/46e5bfbd-f8ff-437a-8c7d-4259b144f7a6/content>. (дата звернення 25.06.2023 р.)
15. Данченко К. М. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними за кримінальним кодексом України за умов Євроінтеграції. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/102/2584/5538-1?inline=1>. (дата звернення 25.06.2023 р.)
16. Луцак О. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх: поняття та шляхи вдосконалення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 9-2(2). С. 67-70.
17. Павленко А. В. Політика Європейського Союзу у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. *Науковий журнал. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 4 (81). С. 59-67.
18. Куко́с М.В. Способи втягнення неповнолітніх у незаконне виробництво, виготовлення, при-дбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78: частина 2. С. 275-281.
19. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. (дата звернення 25.06.2023 р.)
20. Березняк В. С., Людвік В. Д. Злочини міжнародного характеру, що передбачають екстрадицію особи, яка переховується від слідства та суду. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 180-190.
21. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму: монографія. О.: Фенікс, 2011. 317 с.
22. Чеховська М. Правові аспекти втягнення неповнолітніх до участі у бойових діях. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №8. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/08/30.pdf>. (дата звернення 25.06.2023 р.)

23. Охріменко І. М. Утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність: психологічні детермінанти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 179-188.

References:

1. Denysov, S. F. Tymchuk O.L. (2021) Deiaki aspekty sutnosti ta predmeta kryminolohii yak nauky. [Some aspects of the essence and subject of criminology as a science] *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy - Bulletin of the Criminological Association of Ukraine* (Vols. 24), (pp. 151-159). [in Ukrainian]
2. Aleksandrov Yu. V., Hel A. P., Semakov H. S. (2002) *Kryminolohiia [Criminology] kurs lektsii. research Kyiv, MAUP, 295 p.* [in Ukrainian]
3. Antypenko V. F. (2011) *Mizhnarodna kryminolohiia: dosvid doslidzhennia teroryzmu [International criminology: the experience of researching terrorism] monohrafiia. O. : Feniks, 317 p.* [in Ukrainian]
4. Holovkin B. M. (2014). *Poniattia, predmet, systema kryminolohii ta yii zavdannia na suchasnomu etapi rozvytku [Concept, subject, system of criminology and its tasks at the current stage of development]. Pytannia borotby zi zlochynnistiu - The issue of fighting crime* (Vols. 28), (pp. 59-68)
5. Eskridzh K., Butyrskiy A. (2019) *Rozvytok kryminolohii yak nauky: mizhdystyplinarnyi pidkhid [Development of criminology as a science: an interdisciplinary approach]. Pravo Ukrainy - Law of Ukraine.* (Vols. 9), (pp. 215-226). [in Ukrainian]
6. Zakaliuk A. P. (2007) *Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice] research Kyiv, In Yure, 424 p.* [in Ukrainian]
7. Denysov S. F., Puzyrevskiy M. V. (2019) *Kryminolohichni slovnyk-dovidnyk [Criminological dictionary-reference]. Chernihiv : Desna Polihraf, 392 p.* [in Ukrainian]
8. Dzhuzha O. M. (2003) *Kryminolohiia [Criminology] Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy. research Kyiv. Atika, 400 p.* [in Ukrainian]
9. Nikitina Yu. V., Denysova S. F. (2018) *Kryminolohiia [Criminology]. Kharkiv: Pravo, 416 p.* [in Ukrainian]
10. Kritsak, I. V. (2022) *Dukhovno-tsinnisna kontseptsiiia pravorozuminnia yak perspektyva rozvytku kryminoteolohii. [The spiritual and value concept of legal understanding as a perspective for the development of criminology] Juris Europensis Scientia.* (Vols. 2), (pp.112-119). [in Ukrainian]
11. Dzhuzha O. M., Mykhailenko P. P., Kulyk O. H. (2001) *Kurs kryminolohii. Zahalna chastyna [Criminology course. General part] pidruchnyk research Kyiv, Yurinkom Inter, 352 p.* [in Ukrainian]
12. Rushchenko I. P. (2000) *Sotsiolohiia zlochynnosti – nova haluz vitchyzniano sotsiolohii. [Sociology of crime is a new branch of domestic sociology] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav - Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs* (Vols. 10), (pp. 277-284).
13. Harasym P. S., Kisiliuk E. M. (2019) *Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyniv u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv: posibnyk dlia pidrozdiliv Natsionalnoi politsii u skhemakh [Criminal law characteristics of crimes in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors: a guide for National Police units in schemes] Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav.48 p.* [in Ukrainian]
14. Hladkova Ye.O. (2018) *Kryminolohichni zasady protydii narkozlochynam v Ukraini [Criminological principles of combating drug crimes in Ukraine] Kharkiv. Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav 48 p.* Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/46e5bfbd-f8ff-437a-8c7d-4259b144f7a6/content>. [in Ukrainian]

15. Danchenko K. M. Protydiia nezakonnomu obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn i prekursoriv ta zlovzhyvannia nymy za kryminalnym kodeksom Ukrainy za umov Yevrointehratsii [Combating the illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors and their abuse under the Criminal Code of Ukraine under the conditions of European integration] Retrieved from <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/102/2584/5538-1?inline=1>. [in Ukrainian]
16. Lutsak O. O. (2014) Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv ta psykhotropnykh rehovyn, vchynenykh iz zaluchenniam nepovnolitnykh ta shchodo nepovnolitnykh: poniattia ta shliakhy vdoskonalennia. [Criminal liability for crimes in the sphere of trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances, committed with the involvement of minors and in relation to minors: concepts and ways of improvement] *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Yurysprudentsiia - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence.* (Vols. 9-2), (pp. 67-70). [in Ukrainian]
17. Pavlenko A. V. (2015) Polityka Yevropeiskoho Soiuzu u sferi borotby z nezakonnym obihom narkotychnykh rehovyn [The policy of the European Union in the field of combating the illegal circulation of narcotic substances] *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. Naukovyi zhurnal. Seriiia: Yurydychni nauky - Foreign trade: economy, finance, law. Scientific journal. Series: Legal Sciences.* (Vols. 81), (pp. 59-67). [in Ukrainian]
18. Kukos M.V. (2023) Sposoby vtiahnennia nepovnolitnykh u nezakonne vyrobnytstvo, vyhotovlennia, pry-dbannia, zberihannia, perevezennia, peresylannia chy zbut narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn abo yikh analogiv. [Methods of involving minors in the illegal production, manufacture, acquisition, storage, transportation, forwarding or sale of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University* (Vols. 78), (pp. 275-281). [in Ukrainian]
19. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku. [Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III]. *Verkhovna Rada Ukrainy. Baza «Zakonodavstvo Ukrainy» [Verkhovna Rada of Ukraine. Base "Legislation of Ukraine"]* Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. [in Ukrainian]
20. Berezniak V. S., Liudvik V. D. (2017) Zlochyny mizhnarodnoho kharakteru, shcho peredbachaiut ekstradytsiiu osoby, yaka perekhovuietsia vid slidstva ta sudu. [Crimes of an international nature involving the extradition of a person who is hiding from the investigation and the court] *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnykh sprav - Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs* (Vols. 3), (pp. 180-190). [in Ukrainian]
21. Antypenko V. F. (2011) Mizhnarodna kryminolohiia: dosvid doslidzhennia teroryzmu [International criminology: the experience of researching terrorism] monohrafiia. O.: Feniks, 317 p. [in Ukrainian]
22. Chekhovska M. (2016)) Pravovi aspekty vtiahnennia nepovnolitnykh do uchasti u boiovykh diiakh. [Legal aspects of involvement of minors in hostilities] *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law.* (Vols. 8), Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/08/30.pdf>.
23. Okhrimenko I. M. (2015) Utiahnennia nepovnolitnykh u zlochynnu diialnist: psykholohichni determinanty. [Involvement of minors in criminal activity: psychological determinants] *Yurydychna psykholohiia - Legal psychology.* (Vols. 1). (pp. 179-188). [in Ukrainian]